

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ

Богдан АДАМИК

СТІЙКІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Проаналізовано макроекономічні фактори та основні чинники впливу на банківську систему держави в період розгортання фінансово-економічної кризи. Здійснено аналіз антикризових дій Національного банку України, спрямованих на покращення стійкості банківської системи. Розроблено пропозиції щодо мінімізації негативного впливу кризових явищ на банківську систему України.

Macroeconomic factors and the key features of impact for the banking system during deployment of financial and economic crisis are analyzed. The anti crisis actions of National Bank of Ukraine aimed at improving the stability of the banking system are analyzed. A proposal for minimizing the negative impact of crisis on the banking system of Ukraine is prepared.

В умовах розвитку кризових явищ на світових фінансових ринках, у період рецесії в економіці багатьох держав, в період спаду виробництва в більшості галузей народного господарства банківська система країни повинна відігравати чи не найважливіший стабілізаційний вплив щодо запобігання негативним явищам і процесам в економіці. Такий вплив повинен передбачати, з однієї сторони, безперебійність платежів суб'єктів господарювання та їх впевненість щодо стабільної діяльності банків, а з іншої, – можливість доступу до кредитних ресурсів банківської системи.

Недооцінка важливості стабільної та безперебійної діяльності банків у період кризових процесів у економіці може призвести до катастрофічних наслідків – позаяк банки приймають участь практично в усіх грошових потоках в економіці, характеризуються багатоманітністю інституційних та ділових стосунків з усіма суб'єктами економіки, включаючи населення. Тому забезпечення стійкості банківської системи держави повинно бути пріоритетом в комплексі антикризових заходів.

Питанням стійкості банківської системи держави та пошуку ефективних методів та механізмів її забезпечення присвячено значну кількість наукових праць, зокрема фундаментальні дослідження класиків (Ф. Модільяні, М. Фрідмен, Ф. Хайек та інші), праці провідних зарубіжних вчених (Ф. Мішкін, С. Моїсєєв, Дж. Сакс, Дж. Сінкі, В. Уоскін, С. Фішер, М. Ямпольський та ін.).

Належне місце в розробці цієї проблематики займають праці відомих українських економістів, до яких належать А. Гальчинський, О. Дзюблюк, В. Лисицький, В. Міщенко, А. Мороз, Л. Примостка, М. Савлук та ряд інших. Водночас, незважаючи на значні здобутки в дослідженні проблем забезпечення стійкості банківської системи, не знайдено єдиного погляду в теорії і практиці щодо шляхів забезпечення стійкості банківської системи в умовах фінансово-економічної кризи. Власне це й визначає актуальність і практичну цінність дослідження факторів та чинників впливу на стійкість банківської системи в період фінансово-економічної кризи в Україні з метою мінімізації негативних наслідків кризи і забезпечення безперебійного та стабільного функціонування системи банківських установ загалом та окремих банків зокрема.

Метою статті є аналіз факторів та основних чинників впливу на банківську систему держави в період розгортання фінансово-економічної кризи та розроблення пропозицій щодо мінімізації негативного впливу кризових явищ на банківську систему України.

На діяльність банків та стан банківської системи держави безпосередній вплив мають певні макроекономічні фактори, що визначають середовище функціонування банків. Саме це середовище спонукає банківські установи формувати цілі політики банку, визначати напрями діяльності. При цьому

виявлення сукупного впливу зазначених макроекономічних факторів на стан банківської системи дозволяє забезпечити не лише стабільність та надійність діяльності усіх банків України, але й вирішити комплекс основних макроекономічних завдань. Основними з яких в період фінансової кризи є створення бази для стабілізації економіки в цілому, забезпечення безперебійності платежів, активізація кредитування банками економіки та ін. з метою досягнення економічного зростання.

Оскільки специфіка діяльності банків полягає у тому, що левову частину ресурсів (80-90%) банки формують не з власних, а із залучених і запозичених джерел, розподіляючи їх в основному для кредитування суб'єктів господарювання і населення (при цьому терміни залучених депозитів і наданих кредитів зазвичай не узгоджуються належним чином банками), забезпечення стійкості банківської системи можливе лише в умовах, коли в державі забезпечено наступні основні макроекономічні показники та дії:

- існує довіра суб'єктів господарювання та населення до діяльності банків та здійснюваних основних фінансових операцій в економіці;
- банки мають взаємну довіру один до одного і забезпечують безперебійне функціонування міжбанківського ринку (валютного, кредитного, депозитного тощо);
- рівень безробіття в економіці не має тенденції до стрімкого збільшення, що може відчутно вплинути на доходи, і, відповідно, платоспроможність громадян;
- відсутній негативний вплив руху цін на основні реальні активи в економіці, що зазвичай є об'єктами застави за кредитами банків (земля, нерухомість та ін.);
- в державі забезпечується цінова стабільність та стабільність валютного курсу національних грошей.

На наш погляд, без дотримання згаданих макроекономічних показників та дій в Україні забезпечити фінансову стійкість банківської системи може виявитися вкрай проблематичним. Для дотримання вищезгаданих показників та дій необхідно не лише своєчасні та ефективні дії основного регулятора фінансових ринків – Національного банку України, але й виважена та скоординована діяльність різних гілок влади, в першу чергу виконавчої.

На наш погляд, в системі антикризових заходів Уряду і НБУ важливим є забезпечення довіри серед суб'єктів господарювання та населення (і в жодному разі недопущення паніки) щодо можливості окремими банками не виконувати свої фінансові зобов'язання. Аналізуючи сучасну ситуацію в банківській системі України та антикризові дії Національного банку, ми спостерігаємо ситуацію, коли дії НБУ не лише не збільшують довіру до банківської системи, але й посилюють паніку серед населення. Наприклад, неефективним і невчасним було запровадження НБУ мораторію на заборону з 13 жовтня 2008 року дострокового розривання вкладів фізичних осіб. В цей період проблеми з неповерненням вкладів та неплатоспроможністю були лише в «Промінвестбанку». Інші ж фінансові установи жодним чином не відчували проблем з поверненням вкладів громадян. Світова фінансова криза в цей період ще також не завдала відчутного «удару» щодо діяльності банків. Запровадивши ж таке «жорстке» обмеження, НБУ фактично спровокував паніку серед населення щодо можливості усіма банками України виконувати депозитні зобов'язання. На наш погляд, рішення щодо дострокового розривання депозитів прийнято було завчасно і призвело до ще більшого відпливу депозитів з банківської системи України через суттєве збільшення недовіри суб'єктів господарювання і населення.

Не сприяла збільшенню довіри до банківської системи і, в першу чергу, до дій НБУ відсутність чіткої юридичної позиції Національного банку щодо мораторію на дострокове вилучення вкладів. У пункті 2.5 постанови Правління НБУ «Про додаткові заходи щодо діяльності банків» Національний банк зобов'язав комерційні банки виконувати свої зобов'язання за всіма типами договорів із залучення коштів у будь-якій валюті лише в разі настання строку завершення зобов'язань, незалежно від категорії контрагентів [1]. Розуміючи невідповідність даного пункту нормам Цивільного кодексу України, Національний банк «завуальовано» заборонив комерційним банкам (згідно постанови Правління НБУ «Про окремі питання діяльності банків») з 5 грудня 2008 року робити дострокове повернення депозитів, оскільки вони вкладені у довгострокові кредити та інші активи [2]. Такі дії регулятора не сприяли підвищенню довіри до діяльності банків і призвели до подальшого вилучення коштів з банківської системи.

Розуміючи важливість забезпечення безперебійної роботи діяльності банків, з метою збереження їх ліквідності Національний банк України у жовтні-грудні 2008 року здійснив масштабне рефінансування

банків на загальну суму понад 100 млрд. грн., хоча населення та підприємства за цей період вилучили з банківської системи держави коштів на загальну суму, що не перевищує 60 млрд. грн. Основною помилкою НБУ при рефінансуванні банків було те, що жодним чином регулятор не прослідковував цільового характеру використання коштів рефінансування, і банки, відповідно, основну частину коштів рефінансування спрямували на міжбанківський валютний ринок, створивши спекулятивний попит на іноземну валюту. Звичайно, згідно чинних нормативних документів НБУ не передбачено за жодним з кредитів рефінансування (окрім стабілізаційного кредиту) вимоги щодо цільового характеру використання кредиту. Проте, в умовах кризи, застосувавши такий жорсткий адміністративний інструмент як мораторій на дострокове погашення депозитів, нами вбачається дивним незастосування змін до політики рефінансування банків з точки зору чіткого контролю за характером використання коштів. Тому механізм рефінансування банків для забезпечення стійкості банківської системи у IV кварталі 2008 року видається нам малоефективним.

Про неефективність і низьку результативність свідчать і заходи Національного банку, спрямовані на регулювання валютного ринку, оскільки таких суттєвих коливань валютного курсу українська гривня ще не знала. Аналізуючи дії НБУ щодо регулювання валютного ринку в період кризи, з метою збалансування попиту і пропозиції на валютному ринку НБУ потрібно було вжити низку адміністративних заходів з метою забезпечення пропозиції іноземної валюти на міжбанківському ринку. Серед основних заходів потрібно було ще в жовтні 2008 року відновити обов'язковий продаж частини валютної виручки експортерів і зменшити термін повернення виручки в Україну з 180 до хоча б 60-90 днів, забезпечивши при цьому стабільність і прогнозованість валютного курсу гривні при помірній його девальвації.

Окремої уваги заслуговує аналіз проведення Національним банком України інтервенцій на міжбанківському валютному ринку, метою яких є підтримка стабільності обмінного курсу національної грошової одиниці, недопущення значних спекулятивних коливань курсу гривні. На наш погляд, дії НБУ на міжбанківському валютному ринку наприкінці 2008 року і в першій половині 2009 року були малоефективними. Проблема участі чи неучасті НБУ у торгах на міжбанківському валютному ринку посилюється тому, що міжбанківський валютний ринок в Україні фактично суттєво залежить від поведінки регулятора. Тому невчасні й невиважені дії Національного банку можуть призвести до значних курсових коливань. Ми вважаємо, що у період фінансової нестабільності відповідальність регулятора повинна посилюватися і саме НБУ повинен відігравати роль «маркет-мейкера» ринку. При цьому дії Національного банку повинні бути спрямовані на досягнення балансу між попитом і пропозицією на валютному ринку з метою недопущення суттєвих коливань валютного курсу.

Якщо проаналізувати причини різких коливань обмінного курсу гривні, то зауважимо, що в їх основі лежить диспаритет між попитом і пропозицією на валютному ринку. Такі різкі коливання характерні, наприклад, для періоду закупівлі іноземної валюти компанією «Нафтогаз України» для розрахунків за газ з ВАТ «Газпром». Якщо врахувати, що пропозиція іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку, як правило, суттєвих коливань не має, то суттєве збільшення попиту на міжбанку призводить, зазвичай, до девальвації гривні. Для уникнення цього Національному банку доцільно на пряму продавати іноземну валюту НАК «Нафтогаз Україна» за ринковим курсом, встановленим на міжбанківському валютному ринку попереднього дня, або оперативно врегульовувати дисбаланс між попитом і пропозицією на міжбанківському валютному ринку в такі періоди. Координація дій НБУ і Уряду з цього приводу повинна бути чіткою.

Позитивним прикладом можливості здійснення таких дій НБУ можемо назвати купівлю Національним банком понад 4 млрд. доларів США на пряму, минаючи міжбанківський валютний ринок, при приватизації у жовтні 2005 року комбінату «Криворіжсталь» індійською компанією «Mittal Steel».

Здійснюючи аналіз фінансової стійкості банків зокрема і банківської системи у цілому в січні 2009 року, викликає подив позиція регулятора щодо рефінансування. Якщо у грудні 2008 року було надано 30 млрд. грн. кредитів рефінансування банкам, то у січні 2009 року – лише 1,4 млрд. грн. Фактично Національний банк повністю зупинив підтримувати банківську систему держави. Наслідком цього стали затримки клієнтських платежів окремими фінансовими установами, неповернення банками «Надра» і «Укрпромбанк» депозитів, що спричинило паніку серед населення і спровокувало нову хвилю вилучення депозитів з банківської системи. Довіра до банківської системи України в лютому 2009 року була значно нижчою, ніж у жовтні-листопаді 2008 р. Такі різкі зміни в політиці рефінансування банків є яскравим прикладом неефективності антикризових дій Уряду та НБУ та можуть призвести до суттєвих проблем щодо забезпечення фінансової стійкості банківської системи України.

З метою покращення ситуації в банківській системі України, недопущення погіршення фінансового стану банків, відновлення довіри громадян та суб'єктів господарювання необхідно:

- відновити та удосконалити механізми рефінансування банків України, в основі яких закласти принцип підтримки середньострокової ліквідності банків, у яких виникають проблеми з наявністю ліквідного забезпечення за кредитами рефінансування НБУ, виключно на умовах викупу пакету акцій банку за теперішньою ринковою ціною;

- запровадити жорсткі санкції до банків, що здійснюють неповернення депозитів і затримку платежів клієнтів, а також унеможливити здійснення ними спекулятивних і ризикових операцій;

- прискорити процедуру зміни акціонерів банків, які мають проблеми з ліквідністю (банк «Надра», «Укрпромбанк» та ін.);

- запровадити комплекс адміністративних заходів на валютному ринку, спрямованих на забезпечення пропозиції іноземної валюти і реалізації цієї валюти за ринковим курсом;

- оперативно інформувати суспільство про ситуацію в банківському секторі як щодо проблем у діяльності банків, так і щодо покращення фінансового стану окремих з них і банківської системи у цілому.

Зволікання Національного банку України щодо запровадження заходів, спрямованих на відновлення довіри суспільства до діяльності банків, може мати катастрофічні наслідки, оскільки банкрутство навіть одного-двох великих банків може призвести до кризи неплатежів у банківській системі України.

Література

1. Постанова Правління Національного банку України «Про додаткові заходи щодо діяльності банків» від 11 жовтня 2008 року № 319: режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Постанова Правління Національного банку України «Про окремі питання діяльності банків» від 04 грудня 2008 року № 413: режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Офіційний сайт Національного банку України: режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.